

INZETTEN OP VERBREDING ECONOMISCHE STRUCTUUR

De economie van Rijnmond zit weer in de lift, maar de werkloosheid blijft te hoog. Om de groei te versnellen en meer banen te creëren, moet de regio zijn economie diversificeren en minder afhankelijk maken van de haven en olie-industrie.

DE CONJUNCTUUR IN RIJNMOND

Net als in de rest van Nederland gaat het ook beter met de economie in de Rotterdamse regio. In 2015 liet Rijnmond een economische groei zien van 2,5%, duidelijk boven het landelijke niveau van 2%. Voor 2016 wordt voor de regio hetzelfde groeipercentage verwacht, maar dit jaar zwakt de groei naar verwachting af naar 1,5%. Bij deze groeicijfers verbetert de arbeidsmarkt.

Na een aantal jaren van krimp van de werkgelegenheid nam in 2015 de vraag naar arbeid in Rijnmond met 1,1% toe. Dit herstel houdt naar verwachting aan in 2016 en 2017 met een groei van respectievelijk 1,3% en 0,7%.

Anders dan de bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid is de bevolking in Rijnmond versneld toegenomen na 2009. De potentiële beroepsbevolking (15-74 jaar) groeide met de bevolking mee, zodat het arbeidsaanbod in Rijnmond is gestegen in de jaren dat de vraag naar werkgelegenheid afnam. De werkloosheid is derhalve opgelopen en piekte in 2014 op 10,2% van de beroepsbevolking. Deze is in 2015 echter flink afgenomen naar 9,4%. De daling zet door in 2016 en 2017, zij het in een geringer tempo. Naar verwachting is in 2017 8,8% van de beroepsbevolking werkloos in Rijnmond.

Tabel 1: Kerncijfers economische ontwikkeling Rijnmond.

Realisatie 2009-2015 en prognose 2016 en 2017.

Bron: CBS, Eurostat/bewerking NEO Observatory

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
Nederland									
Bbp in mln euro (marktprijzen, cp 2015)	642,7	651,7	662,5	655,5	654,3	663,6	676,5		
Reële bbb groei in % (CBS, CPB)	-3,8	1,4	1,7	-1,1	-0,2	1,4	2,0	2,1	2,1
Rijnmond									
Bbp in mln euro (marktprijzen, cp 2015)	53,7	54,6	54,4	55,0	53,9	54,6	55,9	57,3	58,2
Reële groei in % (CBS)	-6,8	1,8	-0,5	1,1	-1,9	1,2	2,5	2,5	1,5
Werkzame personen (x 1.000)	665	651	651	648	632	629	636	644	648
Groei in %	-1,4	-2,0	-0,1	-0,4	-2,5	-0,5	1,1	1,3	0,7
Bevolking (x 1.000)	1.195	1.204	1.213	1.218	1.220	1.226	1.234	1.241	1.246
Groei in %	0,70	0,80	0,71	0,40	0,21	0,48	0,66	0,52	0,42
Bevolking 15-74 (x 1.000)	900	901	906	911	919	923	922	927	931
als % van de bevolking	75	75	75	75	75	75	75	75	75
Beroepsbevolking (x 1.000)	619	618	617	629	628	628	626	632	635
Participatiegraad	68,8	68,6	68,1	69,0	68,3	68,0	67,9	68,1	68,2
Werkloosheid (x 1000)	34	39	40	51	62	64	59	57	56
als % van de beroepsbevolking	5,5	6,3	6,5	8,1	9,9	10,2	9,4	9,0	8,8

* Cijfers zijn een prognose en nog niet definitief vastgesteld

Voor een snellere afname van de werkloosheid moeten we terugkeren naar economische groeipercentages van 3 à 4%. Maar daarvoor zijn de drijvende krachten zoals de wereldhandel of grootschalige innovatie om groeimarkten te betreden niet sterk genoeg. Bovendien is de bevolkingsgroei van Rijnmond betrekkelijk hoog. Hierdoor blijft de arbeidsmarkt ruim.

Tegenvallende wereldhandel

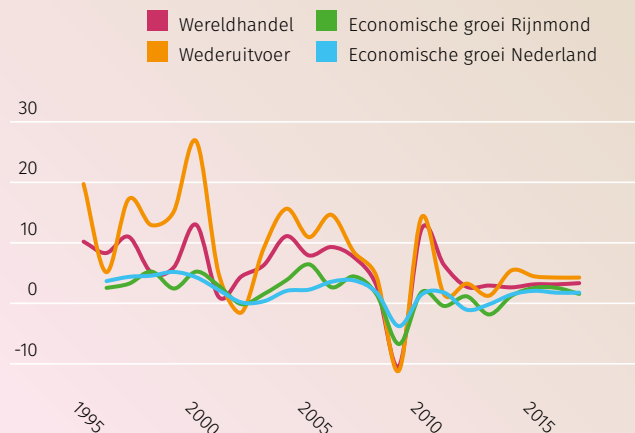
Voor Nederland en in het bijzonder voor Rijnmond is de ontwikkeling van de wereldhandel van groot belang. De aantrekkende wereldhandel in 2014 was de eerste kracht waarop het herstel van de economie in Nederland en vooral in Rijnmond dreef. Maar de wereldhandel en daarmee de wederuitvoer naar Duitsland, zal niet meer met dubbele cijfers groeien zoals dat voor 2008 soms gebeurde. In 2010 herstelde de handel nog fors als reactie op de vraaguitval in 2009, maar daarna neemt de wereldhandel beperkt toe in vergelijking met de periode voor de economische crisis. Ook voor de komende jaren wordt een geringe, maar stabiele groei van de wereldhandel voorzien.

Daar zijn twee redenen voor. Een deel van de sterke groei van de wereldhandel en wederuitvoer was gedreven door het openen van grenzen en de snelle opmars van de BRIC landen, in het bijzonder China, maar ook door uitbreiding van de Europese Unie. Deze groei is ten einde gekomen. Daarnaast vloeiende een fors deel van de krachtige toename van de wederuitvoer via Nederland voort uit de integratie van Europa, waardoor het gunstig was de import in Europa te concentreren, namelijk via de Rotterdamse haven. Daar heeft juist Rijnmond van geprofiteerd. Dat is echter een eenmalig voordeel.

Figuur 1: Groei wereldhandel, wederuitvoer en bruto regionaal product Rijnmond en Nederland in procenten per jaar, 1995-2015.

Wereldhandel en wederuitvoer vlakken af na 2009, evenals het verschil met de groei van Rijnmond.

Bron: CBS, CPB, Eurostat/bewerking NEO Observatory

De getemperde ontwikkeling van de wereldhandel vloeit thans voort uit de onzekerheden in internationaal verband, zoals de Brexit, twijfel aan de EU en de internationale economische politiek van de Verenigde Staten. Investerings worden daardoor geremd; voorzichtigheid is troef.

Ook de binnenlandse vraag is niet meer dezelfde aanjager als voorheen. Het consumentenvertrouwen in Nederland is in 2016 verder hersteld en per saldo positief, maar bereikt niet de hoogte van eerdere conjuncturele toppen. Kortom het herstel van de economie van Rijnmond en die van Nederland zet naar verwachting niet krachtig door.

Werkgelegenheid trekt weer aan

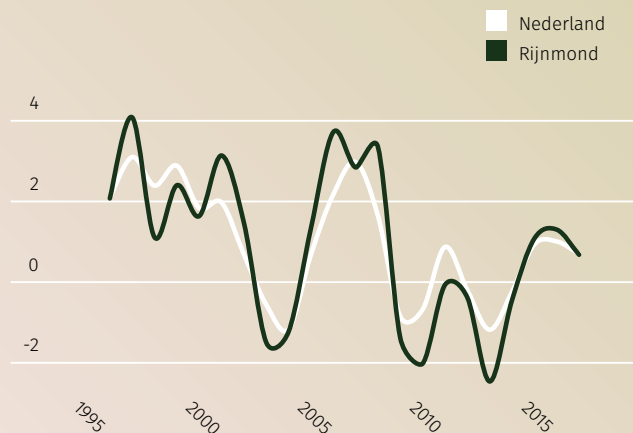
De economische groei is zoals gezegd hoog genoeg voor een herstel van de arbeidsmarkt. De werkgelegenheid nam in Rijnmond in 2015 met 13.000 werkzame personen toe. In 2016 en 2017 komen daar in totaal naar verwachting 12.000 bij, waarmee de werkgelegenheid in deze beide jaren met respectievelijk 1,3% en 0,7% toeneemt. De totale werkgelegenheid in Rijnmond komt dan in 2017 uit op bijna 650.000 werkzame personen.

Daarmee volgt Rijnmond het pad van Nederland (zie figuur 2). Indien de ontwikkeling van de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheid van Rijnmond per tijdvak wordt vergeleken met Nederland en de EU, is zichtbaar dat Rijnmond zich voor 2009 sneller ontwikkelde en na 2009 trager (figuur 3 en 4). Om in Rijnmond meer werkgelegenheid te creëren is een breder sectoraal herstel van de regionale economie nodig. De vraag is dan welke sectorale dynamiek achter de groei van de werkgelegenheid steekt.

Figuur 2: Groei werkgelegenheid Rijnmond en Nederland in procenten per jaar, 1995-2015.

Na 2008 komt de groei van de werkgelegenheid van Rijnmond onder die van Nederland uit.

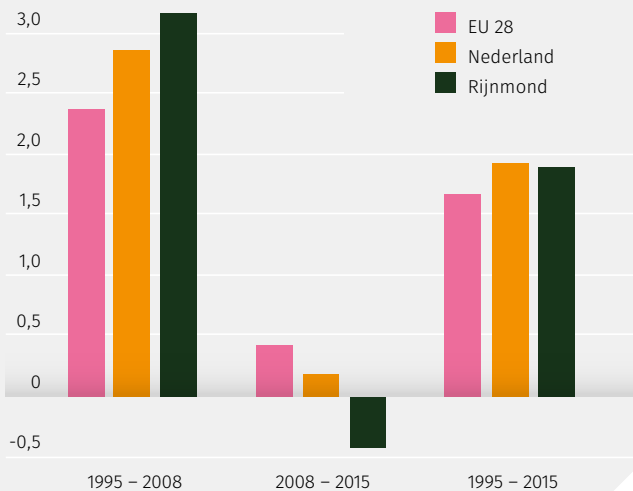
Bron: CBS, Eurostat/bewerking NEO Observatory

Figuur 3: Groei bruto regionaal product (marktprijzen) Rijnmond, Nederland en de Europese Unie in procenten per jaar, 1995-2015 per deelperiode, voor en na 2009.

Rijnmond liep voor tot de crisis van 2009, maar herstel daarna blijft uit. Wereldhandel en wederuitvoer zijn structureel teruggevallen – de bonus van de integratie van de EU na 1995 is op.

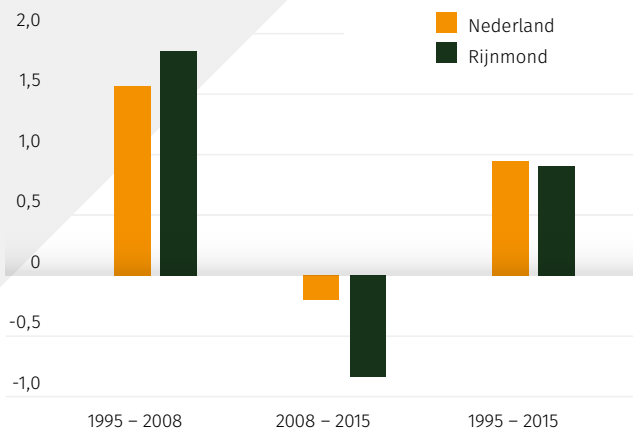
Bron: CBS, Eurostat/bewerking NEO Observatory

Figuur 4: Groei werkgelegenheid Rijnmond en Nederland in procenten per jaar, 1995-2015 per deelperiode, voor en na 2009.

Met het achterblijven van de groei na 2009 is in Rijnmond de werkgelegenheid gekrompen.

Bron: CBS, Eurostat/bewerking NEO Observatory

TOEGEVOEGDE WAARDE NAAR SECTOR

De economie van Rijnmond beweegt mee met de wereldhandel door de aanwezigheid van de grootste haven van Europa. Rijnmond heeft daarom een zeer sterke specialisatie in vervoer, opslag en groothandel (zie de horizontale as in figuren 5 en 6). Ook energie, water- en afvalbeheer en de bouw zijn sectoren die in Rijnmond sterk zijn vertegenwoordigd in vergelijking met de structuur van de Nederlandse economie. Dit zijn sectoren die in de nabije toekomst een belangrijke rol hebben in de opgaven voor de 21^e eeuw (zie de Roadmap Next Economy), namelijk een schone leefomgeving, minder grondstoffengebruik, een circulaire economie en grootschalige aanpassingen aan de woningvoorraad met het oog op energiebesparing. Echter, kennisdiensten zoals ICT en financiële diensten, zijn relatief ondervertegenwoordigd in de regionale economie van Rijnmond, terwijl deze bedrijfstakken van groot belang zijn voor een brede gediversifieerde economie.

In het groeipatroon van Rijnmond is een grote sectorale verschuiving voor en na de crisis van 2008 zichtbaar. In de periode 1995-2008 ontwikkelde de economie van Rijnmond zich juist sterk dankzij groei van kennisdiensten en overige zakelijke diensten, in combinatie met groei van de industrie en groothandel die meedrijven op de wereldhandel en wederuitvoer. Al deze sectoren groeiden in die periode sneller dan het regionale gemiddelde van 3,2%.

Hoewel niet zo sterk als in de rest van Nederland, trad toen de verdienstelijking van de economie in Rijnmond op. Die was juist nodig voor de diversificatie en verbreding van de regionale economie. Na de economische crisis van 2008 is alleen de groothandel de trekker van de economie van Rijnmond. Kennisintensieve diensten (en andere bedrijfstakken) laten het dan afweten. In de periode 2008-2015 kromp de economie van Groot-Rijnmond, terwijl er in periode 1995-2008 sprake was van een groei van gemiddeld 3,2% per jaar. Alleen de groothandel en in minder sterke mate vervoer en opslag, weten na de crisis te groeien. Dit betekent dat de regionale economie op meer bedrijfstakken moet gaan steunen.

De Roadmap Next Economy is in dat kader een aanzet voor verbreding en diversificatie van de economische structuur. Dat is niet alleen nodig vanwege de tegenvallende wereldhandel, ook fossiele brandstoffen worden op termijn minder belangrijk voor de haven. De overslag van steenkool neemt al af en de markt voor aardolie is structureel veranderd door de komst van schalieolie en -gas in de Verenigde Staten en politieke ontwikkelingen bij leden van de OPEC. De lagere olieprijs zet momenteel de investeringen in de oliesector onder druk. Dit merkt de regio.

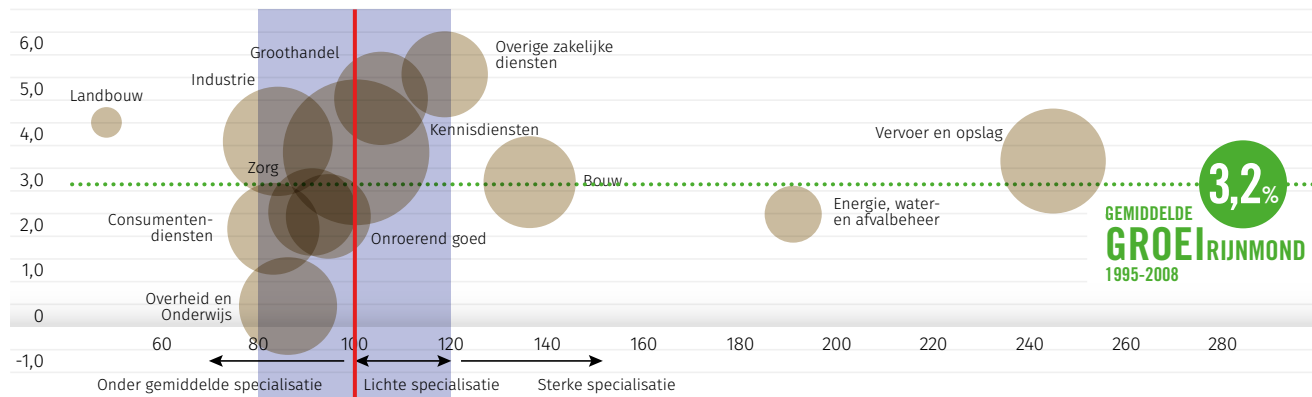
Want de economie van Rijnmond leunt sterk op het haven-cluster, terwijl de stedelijke economie nog niet voldoende aanvullende dynamiek ontwikkelt in commerciële hoogwaardige diensten en consumptieve diensten. Hoewel er concrete plannen zijn, zoals de uitvoering van de Woonvisie, en de werkgelegenheid zich positief ontwikkelt, laat de doorbraak naar de next economy nog op zich wachten (Kuipers en Manshanden, 2016), terwijl juist daar de potentie zit.

Andere steden kennen namelijk een florerende economie dankzij clustering van slimme kenniswerkers en consumptieve diensten. Zulke steden zijn er op het juiste moment ingesprongen. Rotterdam en Rijnmond kunnen dat nu ook doen door industrie én hoogwaardige diensten te ontwikkelen in het kader van de Roadmap Next Economy in combinatie met een aantrekkelijk hoogwaardig grootstedelijk woonmilieu.

Figuur 5: Groei toegevoegde waarde per bedrijfstak 1995-2008 (verticaal) naar specialisatie in Rijnmond ten opzichte van Nederland (horizontaal) en omvang (grootte bol).

Voor 2009 heeft Rijnmond bedrijfstakken die meedrijven op de wereldhandel en wederuitvoer en groeit het naar een kennisintensieve diensteneconomie.

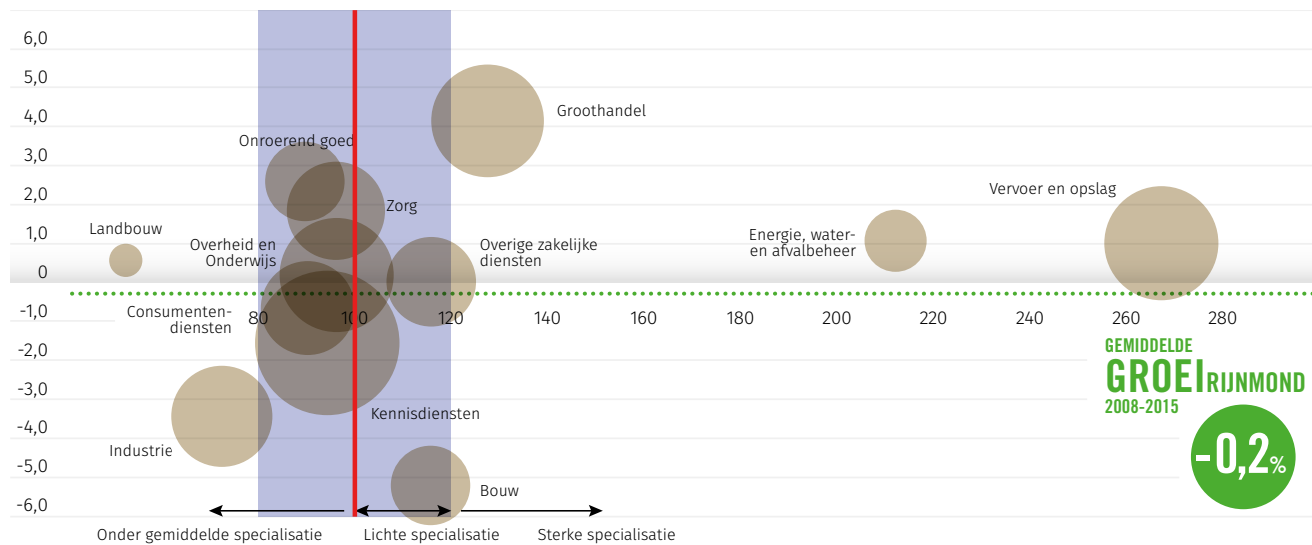
Bron: CBS, Eurostat/bewerking NEO Observatory

Figuur 6: Groei toegevoegde waarde per bedrijfstak 2008-2015 (verticaal) naar specialisatie in Rijnmond ten opzichte van Nederland (horizontaal) en omvang (grootte bol).

Met het terugzakken van de wereldhandel na 2009 valt het groeitempo van de drijvende bedrijfstakken ook terug.

Bron: CBS, Eurostat/bewerking NEO Observatory

Werkgelegenheid naar sector

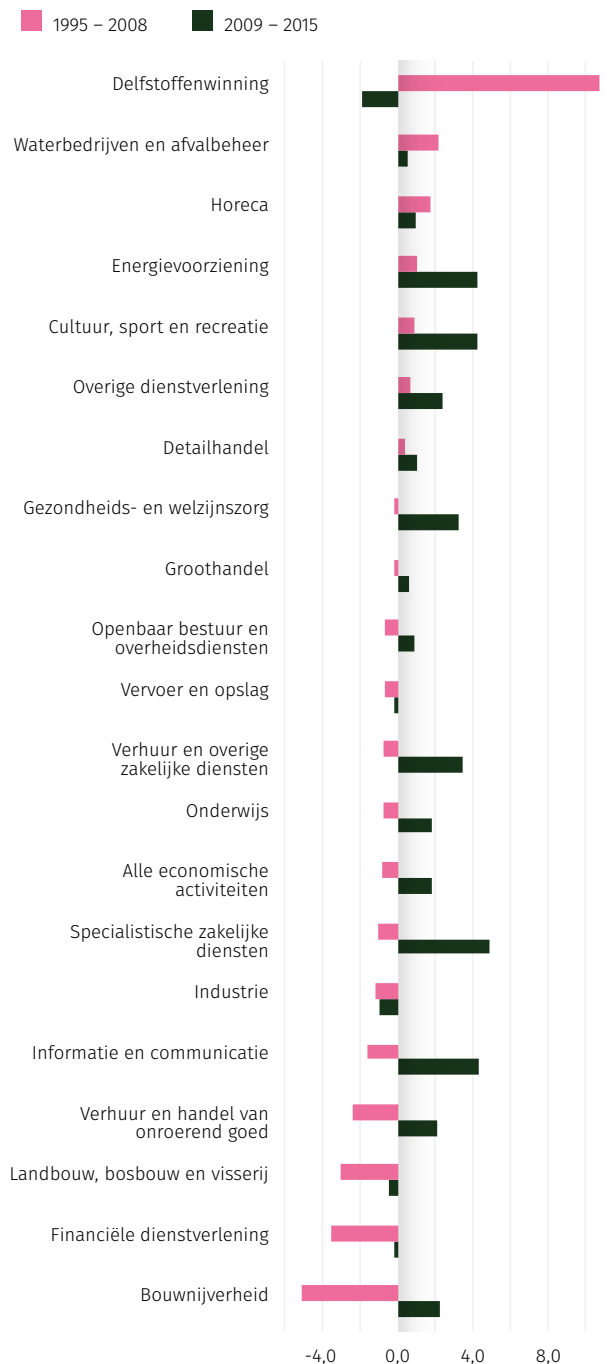
De uiteenlopende sectorale ontwikkelingen zijn ook terug te zien in de werkgelegenheidsgroei per sector voor en na 2009. Die laat zien waar de potentie aanwezig is (figuur 7). Voor 2009 groeit de werkgelegenheid in Rijnmond in met name hoogwaardige kennisdiensten als specialistische zakelijke diensten, ICT, cultuur, sport en recreatie, de bouw en verhuur/overige zakelijke diensten (uitzendwezen) en de zorg. In qua toegevoegde waarde dragende sectoren als groothandel en vervoer & opslag blijft de groei van de werkgelegenheid daarentegen juist achter. Deze bedrijfstakken zijn kapitaalintensief. De horeca ontwikkelt zich voor 2009 positief, maar groeit hierna nog sneller door de bevolkingsaanwas en de verbeterde aantrekkelijkheid van het woonklimaat. In de industrie neemt de werkgelegenheid af. Dit is in eerste instantie toe te schrijven aan de voortdurend toenemende productiviteit door verdere kapitaalintensivering.

Na 2009 is het beeld verschoven. De afname in de werkgelegenheid over de jaren 2009-2015 vond plaats in bedrijfstakken als de bouwnijverheid, de financiële diensten (verzekeraars), verhuur en handel in onroerend goed (woningbouwverenigingen) en ICT. Lichtpunt is de groei van de werkgelegenheid in betrekkelijk omvangrijke bedrijfstakken in de consumptieve sfeer zoals de horeca, cultuur, sport & recreatie, overige diensten en detailhandel. Tevens is er groei van de werkgelegenheid in energievoorziening en waterbeheer, maar dat zijn absoluut gezien kleine sectoren. De ontwikkeling van de consumptieve diensten zoals de horeca hangt samen met de verbetering van het stedelijk woon- en werkmilieu. Voortzetting van dat beleid zal de werkgelegenheid bevorderen. Niettemin zal dit aangevuld moeten worden door een verdere groei van de commerciële, hoogwaardige diensten als ICT, specialistische zakelijke diensten en financiële diensten. Juist deze hoogwaardige diensten lieten krimp van de werkgelegenheid zien na 2009. Maar met uitzondering van de financiële diensten lijken ze naar verwachting in 2016 en 2017 weer te groeien. De groei van de werkgelegenheid uit industriële activiteiten dient voort te komen uit een toenemende inkoop van hoogwaardige kennisdiensten door de industrie. Verbreding en variatie van industriële bedrijvigheid in de richting van de economie van de 21^e eeuw, de next economy, kan dit bewerkstelligen. Bij aanbod van hoogwaardige diensten in Rijnmond kunnen er agglomeratievoordelen en daarmee ook extra werkgelegenheid ontstaan.

Figuur 7: Gemiddelde procentuele groei werkzame personen Rijnmond naar sector, 1995-2008 en 2009-2015.

Na 2009 valt de werkgelegenheidsgroei in Rijnmond in hoogwaardige diensten terug; de horeca blijft overeind.

Bron: CBS, Eurostat/bewerking NEO Observatory

ARBEIDSAANBOD EN PARTICIPATIE

De horeca en andere consumptieve diensten krijgen een impuls van de hernieuwde bevolkingsgroei in de regio. De bevolking van Rijnmond is in de afgelopen jaren sneller toegenomen dan die in Nederland. Dat is een omkering van de trend die voor 2009 bestond. Met een lichte krimp van de bevolking bleef Rijnmond in de periode 2005-2008 achter bij het landelijke gemiddelde. Na 2009 hield de krimp op en groeide de bevolking in de regio met gemiddeld 0,6% per jaar, harder dan die in geheel Nederland. De financiële crisis legde de woningnieuwbouw stil, zodat het vertrek van jonge gezinnen naar de suburbs buiten Rijnmond sterk afnam. Daardoor is er een onderliggende trend aan de oppervlakte gekomen: jongeren en jonge gezinnen, toetreders tot de woningmarkt, kiezen voor wonen in de stad. Rotterdam als het hart van Rijnmond laat derhalve een sprong in de bevolkingsgroei zien van 0,4% per jaar in de periode 2005-2008 naar 0,7% per jaar in de periode 2009-2015.

Tabel 2: Bevolkingsgroei naar regio en periode, totaal 2015 en groei naar periode/jaar, 2009-2015 en prognose 2016 en 2017.

De groei van de bevolking in Rijnmond is relatief hoog.

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

	2015 totaal	2005 - 2008	2009 - 2015	2014	2015	2016	2017
Nederland	1.6940	0,3%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%
Rijnmond	1.234	-0,1%	0,6%	0,5%	0,7%	0,5%	0,4%
Rotterdam	627	-0,4%	0,7%	0,6%	0,9%	0,8%	0,6%
Groot Rijnmond	1.408	0,1%	0,7%	0,4%	0,6%	0,5%	0,4%

Deze ontwikkeling heeft twee belangrijke economische effecten. Ten eerste is er door de weer toenemende ruimtelijke concentratie van inwoners een groeiend draagvlak voor allerlei consumentendiensten zoals detailhandel, horeca, sport, kunst en cultuur. Het tijdverlies van woon-werkverkeer wordt gecompenseerd door het nabijheidsvoordeel dat een stedelijk centrum biedt. De stad biedt een andere leefstijl: meer ontmoetingen, hoogwaardige voorzieningen en meer uitbesteding van huishoudelijke taken enzovoort. Essentieel is de ruimtelijke concentratie in combinatie met een gevarieerd aanbod van diverse diensten in de consumptieve sfeer in de nabijheid. Dat is niet alleen voordelig voor huishoudens, maar ook voor bedrijven, zeker voor kleine bedrijven en zzp'ers. Het voordeel van wonen en werken in een grote stad levert daardoor extra vraag naar stedelijke consumentendiensten.

Dat zien we terug in een relatief hogere groei van dergelijke diensten in Rijnmond. Het tweede economische effect doet zich voor op de arbeidsmarkt. Meer inwoners in de stad betekent dat er meer aanbod van arbeidskrachten is. De vraag is wat sneller groeit: de bevolking of de werkgelegenheid?

Voor 2008 nam de werkzame beroepsbevolking dankzij de economische groei relatief snel toe, met bijna 2% per jaar. Cruciaal is dat deze sneller groeit dan de bevolking, hetgeen betekent dat het aanbod van arbeid afneemt. Tussen 2009 en 2015 neemt de werkzame beroepsbevolking door de crisis af, terwijl de bevolking juist sneller groeide. Oftewel: de arbeidsmarkt werd in die periode ruimer. De verwachting voor de periode 2015-2017 is dat het evenwicht weer wordt hersteld met een werkzame beroepsbevolking die sneller groeit dan de bevolking. Wat nu bijzonder is, is dat de bevolkingsgroei in Rijnmond meer in balans is met de aantrekkende economie en de toename van de werkgelegenheid.

Figuur 8: Totale bevolking Rijnmond naar arbeidsmarktcategory, 2015.

Aantal per categorie in 1.000 personen.

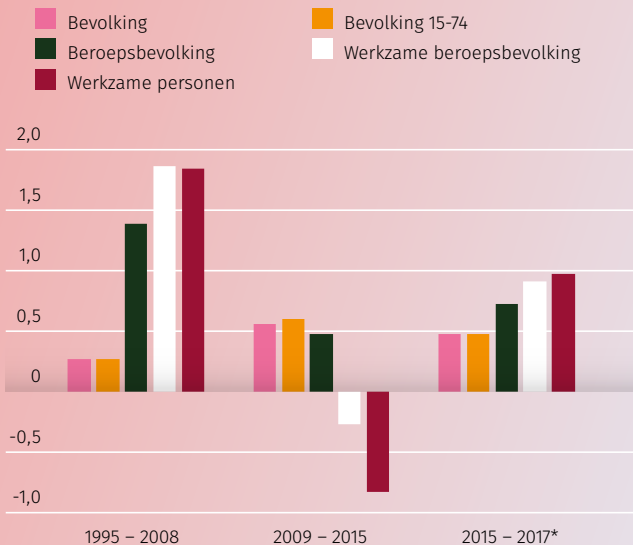
Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

Figuur 9: Ontwikkeling bevolking, bevolking 15-74 jaar, beroepsbevolking, werkzame beroepsbevolking en werkgelegenheid per tijdvak, in procenten per jaar.

Groei van bevolking en beroepsbevolking hervinden tussen 2015 en 2017 balans. *Prognose 2015-2017

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

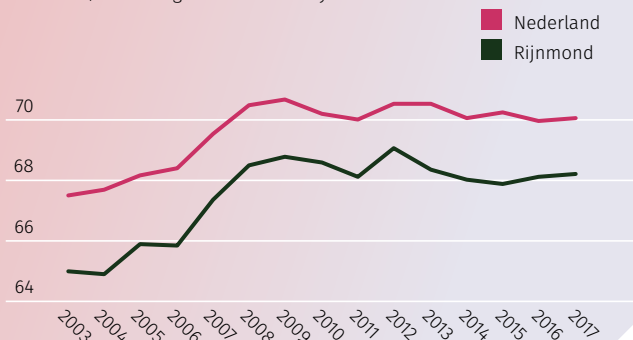

Het gevolg van deze ontwikkelingen is, dat de bruto participatiegraad (de beroepsbevolking als percentage van de potentiële beroepsbevolking) in Rijnmond vanaf 2015 weer stijgt tot ruim 68%. Tegelijkertijd neemt het verschil met de bruto participatie van Nederland weer af, zoals voor 2008 het geval was. Het tempo waarin deze afname gestalte krijgt in de jaren 2015-2017 ligt echter niet op het niveau van voor 2008 doordat de groei van de werkgelegenheid ongeveer half zo hoog is.

Figuur 10: Ontwikkeling bruto participatie Nederland en Rijnmond, 1995-2015 en prognose 2016 en 2017.

De bruto participatie in Rijnmond volgt na 2008 die van Nederland en stijgt weer.

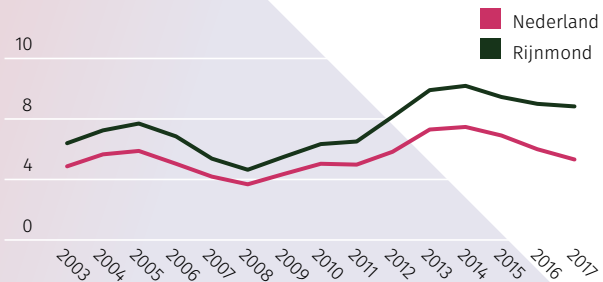
Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

Figuur 11: Ontwikkeling werkloosheid Nederland en Rijnmond, 1995-2015 en prognose 2016 en 2017.

De werkloosheid in Rijnmond daalt, maar nam 2010 structureel sneller toe dan in Nederland.

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

Tabel 3: Bruto en netto participatie, werkloosheid en inactiviteit naar opleiding in Rijnmond en Nederland, 2014.

In percentages van de respectievelijke opleidingsniveaus.

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

		Totaal	Laag	Middelbaar	Hoog
Rijnmond					
Bruto participatie	%	68,0	50,0	72,0	83,0
Netto participatie	%	61,0	42,0	66,0	79,0
Werkloosheid	%	9,4	15,5	9,3	5,2
Inactiviteit	%	32,0	50,0	28,0	17,0
Nederland					
Bruto participatie	%	70	52,0	74,0	83,0
Netto participatie	%	65,0	46,0	69,0	80,0
Werkloosheid	%	7,0	11,0	7,0	4
Inactiviteit	%	30,0	48,0	26,0	17,0

Participatie en werkloosheid naar opleiding

De inactiviteit is het hoogst onder lager opgeleiden (tabel 3).

Door extra banen voor lager opgeleiden te creëren, zijn een hogere totale participatiegraad en lagere werkloosheid in Rijnmond mogelijk. Echter, dit vraagstuk is minder eenvoudig dan het lijkt.

Lager opgeleiden zijn doorgaans ouder en stromen de arbeidsmarkt uit door het behalen van de pensioengerechtigde leeftijd en instromende jongeren op de arbeidsmarkt zijn daarentegen vaker hoogopgeleid. Deze stromen worden hieronder toegelicht.

Onder lager opgeleiden neemt de potentiële beroepsbevolking in 2014-2015 met vijfduizend af (zie tabel 4). Voor middelbaar opgeleiden is dat nog meer, namelijk een uitstroom van negenduizend personen.

Hoger opgeleiden stromen echter fors toe op de arbeidsmarkt, zelfs met dertienduizend personen. Deze gaan voor iets meer dan de helft aan het werk (achtduizend) en zesduizend personen zijn inactief. Dit suggereert een traditionele taakverdeling tussen man en vrouw, maar zeker is dat niet omdat deze cijfers niet naar geslacht verdeeld kunnen worden. Bij lager opgeleiden stroomden met name niet-actieven uit en nam de beroepsbevolking per saldo met duizend personen af. Opvallend is dat de werkgelegenheid onder de lager opgeleiden juist met duizend toenam, terwijl deze bij middelbaar opgeleiden met zeventuizend afnam. Echter, bij de middelbaar opgeleiden namen alle categorieën in omvang af.

De dynamiek in de economie van Rijnmond moet gezocht worden bij hoger opgeleiden. Jongeren die jaarlijks toetreden tot de arbeidsmarkt zijn hoger opgeleid dan de senioren die jaarlijks uitstromen. Dat is de belangrijkste verklaring achter de dynamiek van hoger en lager opgeleiden die in Rijnmond zichtbaar is. De verklaring voor de afname onder middelbaar opgeleiden is ongewis; hun uitstroom is geen effect van vergrijzing, omdat juist het aandeel middelbaar opgeleiden in de beroepsbevolking betrekkelijk stabiel is. De cijfers wijzen er eerder op dat er banen voor middelbaar opgeleiden verdwijnen onder invloed van nieuwe technologie of dat zij verhuizen. Het laatste is niet waarschijnlijk vanwege de teruggevalen suburbanisatie van huishoudens.

Kortom, de dynamiek in Rijnmond is te vinden bij jongeren, die tegenwoordig beter zijn opgeleid en voor wie de stad een aantrekkelijke vestigingsplaats is. Dat levert de regio een goede uitgangspositie op in de 'next economy'. Voor een versnelling van de economische groei is echter een verdere structurele diversificatie van de economie nodig. Er moet ingezet worden op meer kennisintensieve dienstverlening, naast grootschalige investeringen in innovatie. De positie van middelbaar en laag opgeleiden vraagt extra aandacht. Juist in dienstverlenende bedrijfstakken liggen de kansen voor werkgelegenheid voor deze groepen. Hoewel industrie, groothandel en vervoer in Rijnmond een grote pijler in de regionale economie zijn, nemen de kansen voor hun juist toe als de hoogwaardige commerciële diensten en consumentendiensten structureel sneller groeien als gevolg van bestedingen die voortvloeien uit een hoogwaardig stedelijk woon- en werkmilieu.

Tabel 4: Ontwikkeling op de arbeidsmarkt van Rijnmond, 2014-2015, naar opleiding.

Aantal personen x 1.000; totaal is saldo van laag, middelbaar en hoog opgeleid.

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

	Totaal	Laag	Middelbaar	Hoog
Potentiële beroepsbevolking	-1	-5	-9	13
Beroepsbevolking	-2	-1	-8	7
Werkzamen	2	1	-7	8
Werklozen	-5	-2	-1	-1
Niet-actieven	1	-3	-2	6

Figuur 12: Werkloosheid naar opleidingsniveau, 2003-2015, Rijnmond en lager opgeleiden in Rotterdam.

Als percentage van de beroepsbevolking naar opleiding.

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

